

Godsejernes politiske organisationer og pressen 1856-1867

FINANSIERING OG OPINIONSDANNELSE
MED SÆRLIGT HENBLIK PÅ
GODSEJERKOMITEENS PRESSEPOLITIK

AF

NIELS CLEMMENSEN

I. Godsejernes politiske organisationer 1843-1867.¹

I 1843 sluttede en kreds af godsejere fra øerne sig sammen i Godsejerforeningen under ledelse af P. B. Scavenius til Gjorslev for at imødegå bøndernes krav om en tvangsafløsning af fæsteforholdet.

Godsejerforeningen levede i relativ ubemærkethed, men da Rigsdagens to ting i februar 1856 vedtog en dagsorden, der anbefalede en modificeret tvangsafløsning af fæstevæsenet, organiserede godsejerne sig i en ny landsdækkende forening under navnet De forenede Godsejere. Ledelsen af De forenede Godsejere blev overdraget en komité på 4 mand, Godsejerkomiteen, der bestod af P. B. Scavenius til Gjorslev, Benjamin Wolff til Engelholm, J. F. J. Grevenkop-Castenschiold til Frederikslund og Joachim Neergaard til Svenstrup. Fra 1856 fandtes der således to parallelt arbejdende organisationer af godsejere med delvis fælles ledelse, nemlig Godsejerforeningen under P. B. Scavenius' formandskab og De forenede Godsejere, der som oftest blev kaldt Godsejerkomiteen efter foreningens centrale organ. De forenede Godsejere og Godsejerkomiteen vil derfor blive omtalt synonymt.

Som i 1843 var det fæstespørgsmålet, der havde aktiveret godsejerne til at organisere sig, men De forenede Godsejere lagde sig fra begyndelsen fast på et politisk program med perspektiv ud over den snævre interesseorganisation. Foruden fæstevæsenet optog foreningen således også hel-

¹ For en nærmere analyse af godsejerorganisationerne henvises til min planlagte artikel i *Historie: Godsejernes organiserede politiske virksomhed under Stænderforfatning og Junigrundlov*.

staten på sit program.² De forenede Godsejere havde meget betydelige midler til rådighed i forhold til den fåtallige Godsejerforening.³ Selv om de to foreninger arbejdede i samme spor, var det derfor De forenede Godsejere, der trak det største læs, når det gjaldt finansieringen af de fælles mål, og det gjaldt ikke mindst i pressepolitikken. Nærværende undersøgelse vil derfor koncentrere sig om De forenede Godsejere og pressen fra 1856, hvor organisationen blev oprettet til 1867, hvor den blev slået sammen med Godsejerforeningen. Også kilderne taler for denne afgrænsning, da der er en lakune i materialet efter 1867.⁴

II. Godsejerkomiteen og Flyveposten – Den finansielle forbindelse.

For at vinde genklang for sit politiske program søgte og fandt Godsejerkomiteen hurtigt et forum i den bestående konservative presse, hvor dagbladet Flyveposten blev foreningens største investeringsobjekt.

Flyveposten blev stiftet i 1845 af den tidligere drejer Edvard Meyer og vandt straks stor udbredelse i småborgerskabet på grund af sit »poppe« indhold.⁵ Hovedvægten var lagt på teater og underholdningsstoffet, mens den generelle nyhedsmasse for en stor del var af anekdotisk eller sensationel karakter uden politisk relevans. En særlig fremtrædende plads indtog de to daglige feuilletoner, hvor Meyer demonstrerede sin fine publikumsnæse ved i løbet af to år at bringe de fire forfattere, der skulle blive de mest læste i Danmark gennem hele det 19. århundrede.⁶

² Beretning fra De forenede Godsejeres generalforsamling 17/6 – 1857. Flyveposten 20/6 – 1857.

³ B. Wolff 8/7 – 1862, Oversigt over Godsejerkomiteens indtægter og udgifter 1856 – 61. Landsarkivet for Sjælland (LA), Engelholm Gods, pk. 139 (i de følgende henvisninger blot anført med pakkens nummer).

⁴ Det vigtigste materiale befinder sig i pk. 139 som en del af Benjamin Wolffs arkiv under Engelholm Gods. Her findes bl. a. Godsejerkomiteens regnskaber fra 1856 til 1864. Endvidere er der bevaret en meget udførlig korrespondance til og med 1865. Perioden 1866/67 er sparsomt dækket ind af Godsejerforeningens forhandlingsprotokol juni 1843 – juni 1867 (kopi). Protokollen er registreret som Godsejerforeningens privatarkiv, Rigsarkivet (RA). Originalen bebor hos sekretæren for Foreningen af Skov- og Landejendomsbesiddere i Danmark, højesteretssagfører Bent Jacobsen, Frederiksholms Kanal 20, Kbh. K.

⁵ Betegnelsen pop er her benyttet efter Niels Thomsens definitioner i Dagbladskonkurrencen 1870–1970 II, 1972, s. 886 f. Ifølge Thomsen udgør pop summen af sensation, underholdning og diverse, hvor sensation dækker ulykker, forbrydelser og skandaler etc., mens underholdning bl. a. omfatter feuilletoner, noveller, causerier og vittigheder. Diverse står for personalia og society- og kongestof m. m.

⁶ De pågældende forfattere var – nævnt efter popularitet – Alexandre Dumas, Charles Dickens, Emilie Flygare-Carlén og Eugene Sue. E. Munch-Peter-

Forfatningspolitisk og nationalt understøttede Flyveposten uforbeholdent Christian VIII's politik og afviste indigneret kravet om en konstitution, hvad der indbragte Meyer en årlig understøttelse fra hoffet på 200 rbd. Efter 1848 forfægtede Flyveposten et konservativt småborgerligt standpunkt med front mod valgloven, den almindelige værnepligt og næringsfriheden.⁷

I september 1852 solgte Edvard Meyer Flyveposten til sine to medarbejdere Jacob Davidsen og Gottlieb Siesby for den svimlende sum af 100.000 rbd., og med Davidsen og Siesby som udgivere og redaktører blev Flyveposten i stadig højere grad et konservativt helstatsligt organ i skarp polemik med Fædrelandet og Dagbladet.

Den skærpede konservative linie tiltalte imidlertid ikke bladets abonnenter, og Flyveposten kom i økonomiske vanskeligheder. Ganske vist blev Siesby og Davidsen til stadighed understøttet af hoffet, så længe Frederik VII levede, ligesom Berling synes at have forstrakt de to redaktører med 30.000 rbd. til købet af bladet i 1852, men den kontinuerlige understøttelse kunne ikke opveje tabet af abonnenterne.⁸ Betin-

sen, *Romantisk Underholdning. Triviallitteratur-kvantitetslitteratur*, 1970, s. 177. Munch-Petersen har opstillet en fortegnelse over de forfattere, hjemlige som oversatte, der udkom med flest bind i Danmark i det 19. årh. Ved bind forstås ikke oplagstal, men »førsteudgivelse respektive førstegangsoversættelse, et nyt oplag, eller en ny udgave respektive ny oversættelse«, s. 169.

⁷ Se f. eks. artikelseerien »Hvorvidt kunne de konstitutionelle ønsker siges at være begrundet i de nuværende forhold?« Flyveposten 5/10 - 14/10 - 1846. Om understøttelsen: Poul Jensen, *Presse, Penge og Politik 1839-48*, 1971, s. 143 f. og 316 ff. Flyveposten og valgloven etc.: 1849, 6/1, 12/1, 5/5, 31/5-18/6 og passim.

⁸ Der har hersket tvivl om pålideligheden af Edvard Meyers og Jacob Davidsens erindringer, der begge opgiver købesummen til 100.000 rbd. Se f. eks. diskussionen i Poul Jensen, *anf. arb.* s. 420 note 9. Som påvist af Poul Jensen bekræftes de to bladfolks udsagn af et samtidigt brev fra G. Siesby til J. Davidsen. Til yderligere berigtigelse kan anføres købekontrakten, der blev tinglyst og indført i panteprotokollen. Ifølge denne blev bladet solgt for 100.000 rbd. med 30.000 i udbetaling. *Panteekstraktprotokol nr. 41* s. 404. LA, Hof- og Stadsretten, Brevskriverkontoret. J. Davidsen, »Erindringer fra mit liv og min tid«, *Avisen* 23/9-1890. E. Meyer, *Løse Blade af en dansk Journalists Album*, 1855, s. 28.

I samtiden verserede det rygte, at grevinde Danner havde hjulpet Siesby og Davidsen til bladet ved at forstrække dem med de 30.000 rbd. i udbetaling. Meyer nævner selv, at de to købere var blottet for midler, og at Berling »og en anden person« havde hjulpet dem, mens Davidsen skriver, at de var blevet tilbudt og havde modtaget de nødvendige 30.000 rbd., mod at bladet bevarede »sin hidtil aldrig svigtende loyalitet.« Davidsen omtaler endvidere, at han og Siesby havde svært ved at klare de første afdrag til Meyer, men at de blev understøttet med »et rentefrit lån, som en herværende rigmand med redebønhed hjalp os med.« Om det rentefri lån og de 30.000 rbd. i udbetaling skal her

gelseerne var derfor i usædvanlig grad til stede for et samarbejde mellem godsejerne og Flyveposten. Godsejerne behøvede et konservativt organ for deres interesser, mens Flyveposten manglede kapital, og i 1856 indledtes den forbindelse mellem Flyveposten og Godsejerkomiteen, der efterhånden skulle berøve bladet al redaktionel og administrativ selvstændighed.⁹

I december 1856 modtog Flyveposten sit første lån af Godsejerkomiteen, nemlig 3.000 rbd. til 4 % p. a. med pant i avis og trykkeri, hvortil kom et privat rentefrit lån i september samme år på 4.000 rbd. fra J. F. J. Grevenkop-Castenschield, Frederikslund. Grevenkop-Castenschield var medlem af Godsejerkomiteen, der overtog fordringen i december 1857, og reelt lånte Flyveposten således 7.000 rbd. af komiteen i 1856. I 1857 suppleredes understøttelsen med yderligere 3.000 rbd., men fra 1858 blev komiteen mere tilbageholdende med sine midler, og det hang utvivlsomt sammen med Benjamin Wolffs overtagelse af regnskaberne.¹⁰

bemærkes følgende: ifølge panteprotokollen ydede Hans Peter Christian Hansen den 29. sept. 1852 Siesby og Davidsen et rentefrit lån på 15.000 rbd. – altså samtidig med at de købte Flyveposten. Panteekstraktprotokol nr. 41 s. 406. Denne kreditor var sandsynligvis identisk med forfatteren og journalisten af samme navn, der havde modtaget støtte fra kronen og tjent den af Christian VIII understøttede presse som redaktør af Dagen. Christian Hansen (Comet) var imidlertid næppe i stand til eller personlig interesseret i at yde et rentefrit lån på 15.000 rbd. til Siesby og Davidsen, og meget taler således for, at Hansen optrådte som stråmand for sin gamle velynder, hoffet. Dette bekræftes yderligere af et brev fra B. Wolff til J. Neergaard (koncept) 14/11-1861, pk. 139, hvorefter ejeren af Christian Hansens fordring »så vidt« Wolff ved er Berling. Jvf. Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848-1880 II, 1921, s. 113. Hvis Berling er identisk med den af Davidsen omtalte »herværende rigmand«, der udviste så stor »redebonhed« med de første afdrag til Meyer, kan det meget vel tænkes, at han og hoffet ligeledes stod bag de 30.000 rbd. til udbetalingen. Dette er så meget mere troligt, som Flyveposten i de kommende år modtog regelmæssig understøttelse fra denne kilde.

Flyveposten har desværre ikke efterladt sig spor i boerne efter Berling eller grevinde Danner, men efter bladets fallit i 1862 var deres evt. fordringer værdiløse, og de 30.000 rbd. var formentlig en gave. Beløbene er derfor ikke blevet registreret blandt boernes aktiver. Kammerherre Berlings bo, LA, Københavns Amt, eksekutorboer nr. 94. Grevinde Danners bo, Hof- og Stadsretten, Skiftekommissionen, eksekutor- og kommissarieskifter, nr. 60/120.

⁹ Der er flere vidnesbyrd om Flyvepostens dårlige økonomi i 1856. I januar 1856 havde Siesby og Davidsen således henvendt sig til kongen om understøttelse, »som vi ingensinde har trængt mere til end i dette øjeblik«. Poul Jensen, anf. arb. s. 318. Jvf. J. C. H. Fischers politiske Dagbøger 1852-56-1872-75, 1966, s. 187.

¹⁰ Overretsprøkurator Niels Levinsens regnskab for Godsejerkomiteen nr. 1, 17/12 1856 nr. 4, 19/12 1857 nr. 3, 24/6 1857, pk. 139. Jvf. panteekstraktprotokol nr. 44 s. 311 og nr. 45 s. 87. LA, Hof- og Stadsretten, Brevskriverkontoret.

Justitsråd Wolff til Engelholm var Godsejerkomiteens mest energiske medlem, og da han i sommeren 1858 afløste P. B. Scavenius som komiteens regnskabsfører, var det med det erklærede forsæt at bringe foreningens pengevæsen på »en fast og ordentlig fod«. Denne målsætning implicerede bl. a., at komiteens debitorer blev holdt i ørerne, og det kunne nok haves nødig med Flyvepostens redaktører, der var meget upålidelige med både renter og afdrag. I et memorandum til komiteen krævede Wolff derfor, at der blev rusket op i Siesby og Davidsen: »Med Flyvepostens redaktører må vi komme til en forklaring. Det vil ses, at de hverken betaler afdrag eller renter . . . vi må holde dem til nøjagtig at opfylde deres forpligtelser. Betaler de ikke, må de erindres og trues; hidtil er intet gjort i denne retning«.¹¹

Wolff havde dog allerede taget de første forholdsregler for at råde bod på denne mangel. I juli 1858 blev Siesby og Davidsen nemlig ubehagelig overrasket over kun at modtage 1.000 rbd. i stedet for de sædvanlige 3.000, og i et brev til Wolff den 7. september 1858 angav de denne reduktion som årsag til, at de ikke havde betalt de nødvendige afdrag og renter. Dette ville »mindst kunne overraske Dem Hr. Justitsråd, der selv bragte os den ubehagelige efterretning, at der i stedet for de forventede 3.000 kun var tilstedet os 1.000, og som var vidne til det pinlige indtryk, dette gjorde på os«. Sluttelig udtrykte redaktørerne »tillidsfuldt« håbet om yderligere 2.000 rbd. til forestående december termin. I sit svar understregede Wolff imidlertid med stor bestemthed sit krav om orden i regnskaberne og rykkede de to udgivere for forfaldne afdrag og renter.¹²

Efter således at have følt tommelskruerne, fik Siesby og Davidsen omsider det ønskede lån til december 1858.¹³

Komiteens skærpede kurs fik den tilsigtede virkning. I det næste 1½ år faldt Flyvepostens afdrag og renter med pinlig nøjagtighed, og i 1859 gik tilskuddet på 3.000 rbd. glat igennem. Allerede i 1860 blev komiteen imidlertid atter tilbageholdende med sin understøttelse.¹⁴ Da Siesby og

¹¹ B. Wolff til Godsejerkomiteen. Koncept, 15/8-1858, pk. 139. Ved citat af kilderne er ortografi og tegnsætning normaliseret, hvor der er tale om egne kildestudier. Kildepublikationer er citeret efter udgiverne.

¹² G. Siesby og J. Davidsen til B. Wolff, 7/9-1858. N. Levinsens regnskab for Godsejerkomiteen nr. 5, 7/7-1858. Pk. 139. Jvf. panteekstraktprotokol nr. 46 s. 131. LA, Hof- og Stadsretten, Brevskriverkontoret. B. Wolff til G. Siesby og J. Davidsen. Koncept, 30/9-1858, pk. 139.

¹³ Panteekstraktprotokol nr. 46 s. 319. LA, Hof- og Stadsretten, Brevskriverkontoret.

¹⁴ Renter og afdrag: B. Wolffs regnskab for Godsejerkomiteen 1859, 16/6 og 15/12; 1860, 17/6. De 3.000 rbd.: *ibid.* 1859, 18/6 og 18/12. Pk. 139. Jvf. panteekstraktprotokol litra A s. 30 og 125. LA, Hof- og Stadsretten, 2. Brevskriverkontor.

Dauidsen i marts 1860 anmodede om et lån på 1.500 rbd., fik de et meget nedslående svar fra Wolff, der stillede dem i udsigt, at de for fremtiden måtte klare sig uden hjælp. Endnu denne gang fulgte dog det ønskede beløb, men dermed var det foreløbig slut med bidragene, indtil udgiverne i foråret 1862 efter knap to års sejgpineri gik den endelige katastrofe i møde.¹⁵

Årsagen til Siesbys og Dauidsens konstante pengeforlegenhed var den store gældsforpligtelse til sælgeren Edvard Meyer og de strenge betingelser, som købekontrakten havde fastsat for afviklingen af denne gæld: af købesummen på 100.000 rbd. udbetaltes de 30.000, mens de resterende 70.000 blev stående med 1. prioritet i blad og trykkeri til 5 % p. a. med et afdrag på 1.500 rbd. i kvartalet.¹⁶ Disse forpligtelser kunne Flyveposten ikke bære, og lånene fra Godsejerkomiteen var derfor en nødvendig betingelse for, at Siesby og Dauidsen kunne svare deres afdrag og renter rettidigt.

I april 1860 var gælden efterhånden blevet bragt ned på 16.500 rbd., men når komiteen ikke desto mindre fra 1860 nægtede redaktørerne yderligere lån, skyldtes det en klausul i købekontrakten, som komiteen først fik kendskab til på dette tidspunkt. Ifølge denne klausul skulle misligholdelse af kontrakten fra købernes side medføre, at den fulde ejendomsret til bladet *ubehæftet* og øjeblikkelig tilfaldt sælgeren Edvard Meyer.¹⁷

Klausulen gjorde det til en desperat nødvendighed for Siesby og Dauidsen punktligt at opfylde deres forpligtelser, mens på den anden side Godsejerkomiteen pludselig måtte erkende, at dens panteret var illusorisk. En eventuel insolvens fra de to udgiveres side var altså ensbetydende med, at komiteens investeringer gik tabt. Det afspejler Siesbys og Dauidsens desperate situation, at de havde lånt penge af Godsejerkomiteen under forudsætninger, der i al fald i vore dage må betegnes som kriminelle. Efterretningen herom måtte naturligvis gøre komiteen »noget ængstelig«, som Wolff udtrykte sig, og det var denne ængstelse, der for en tid standsede den økonomiske støtte til Flyveposten.¹⁸

¹⁵ G. Siesby og J. Dauidsen til B. Wolff, 15/3-1860. B. Wolff til G. Siesby og J. Dauidsen. Koncept, 29/3-1860. De 1.500 rbd.: B. Wolffs regnskab for Godsejerkomiteen 1860, 17/6. Pk. 139. Jvf. pantekstraktprotokol litra A s. 210. LA, Hof- og Stadsretten, 2. Brevskriverkontor.

¹⁶ Købekontrakten i pantekstraktprotokol nr. 41 s. 404. LA, Hof- og Stadsretten, Brevskriverkontoret.

¹⁷ G. Siesby og J. Dauidsen til B. Wolff, 6/4-1860, pk. 139. Først omkring 1860 blev klausulen påtegnet købekontrakten i panteprotokollen.

¹⁸ B. Wolff til G. Siesby og J. Dauidsen. Koncept, 24/4-1860, pk. 139.

For Flyvepostens to redaktører gjaldt det nu mere end nogensinde om at slippe for købekontraktens stadige trussel om en fortabelse af bladet, og i januar 1860 stævnedes de Edvard Meyer for kontraktbrud med påstand om, at han havde forbrudt den resterende del af købesummen. Fra september 1858 til januar 1860 havde Meyer nemlig udgivet månedsskriftet *Folket*, selv om han ifølge købekontrakten havde forpligtet sig til ikke at udgive eller være medinteressent i noget blad eller tidsskrift i Danmark, så længe Siesby og Davidsen udgav *Flyveposten*.

Imidlertid hævdede Siesby og Davidsen sagen i februar 1861 mod at opnå et moratorium for det kommende års afdrag. Retssagen gav således blot *Flyveposten* et pusterum, uden at det af den grund var lykkedes at slippe for Meyers fordring med den farlige klausul.¹⁹

Der var imidlertid en anden nærliggende udvej for de to redaktører, nemlig at indfri Meyers fordring med et nyt lån optaget på rimelige vilkår. Denne mulighed var bestandig i centrum for Siesbys og Davidsens bestræbelser, og i november 1861 kunne de meddele komiteen, at det var »lykkedes en mand, der nærer varm interesse for os og vort blad at forskaffe os sikkert tilsagn om et lån, hvorved vi ville sættes i stand til at udfri restbeløbet på den Edvard Meyerske obligation«. Den nye långiver krævede imidlertid 1. prioritet i blad og trykkeri, og redaktørerne anmodede derfor Godsejerkomiteen om at give afkald på sin oprykningsret i panterækken, der ellers trådte i kraft efter Meyers tilgodehavende.²⁰

Komiteen modtog andragendet med velvilje. Den øjnede en chance for at sikre sit usikre tilgodehavende, og efter forskellige forhandlinger anbefalede den, at den nye långiver tog transport på fordringen under den udtrykkelige forudsætning, at han frafaldt købekontraktens inddragelsesklausul.²¹

Siesby og Davidsen havde imidlertid overvurderet pålideligheden af det »sikre tilsagn« om lån. Sandsynligvis var det den tidligere finans-

¹⁹ Nr. 463/1860 i pk. med forligte og hævdede sager 1861. LA, Hof- og Stadsretten, Justitskontoret. Edvard Meyer havde i 1857 transporteret sin fordring til den i 1860 afdøde overretsprokurator W. B. Dahl, hvad der selvfølgelig ingen indflydelse fik på Meyers og Siesby/Davidsens indbyrdes kontraktlige forpligtelser. Ved Meyers domfældelse for kontraktbrud ville Dahls arvinger altså miste deres transporterede tilgodehavende på købekontrakten. Sagens bilæggelse og moratoriet skete derfor efter aftale med Dahls dødsbo. Skifteprotokollen efter overretsprokurator W. B. Dahl, s. 108-10, 111, 114. LA, Hof- og Stadsretten, Skiftekommissionen, eksekutorboer nr. 37/25.

²⁰ G. Siesby og J. Davidsen til Godsejerkomiteen, 7/11-1861, pk. 139.

²¹ Forhandlingsreferat Hotel d'Angleterre 16/12-1861, underskrevet af G. Siesby og J. Davidsen. Udateret koncept til samme. Pk. 139.

minister grev W. Sponneck, der havde indgivet dem illusionen om et sådant tilsagn, i al fald anbefalede han deres sag hos bankieren Aaron Hambro, da de henvendte sig til denne i december 1861. Hambro udtrykte da også sin dybe deltagelse med udgiverne i deres betrængte stilling, en deltagelse der dog ikke forhindrede ham i at tilkendegive sin glæde over, »at i mit kære fødeland der er så få, der bekender sig til de politiske anskuelse, som Flyveposten har forfægtet, at bladet på mangel af abonnenter må henslumre blandt så mange nu lykkelig hengangne forstørelser.« Hambro måtte derfor afslå sin finansielle bistand, selv om han nærede »den største personlige agtelse og hengivenhed« for Sponneck og ved enhver lejlighed ville vise »den største interesse for en anbefaling fra ham«. ²²

Siesby og Davidsen havde ikke lagt skjul på, at det forventede lån fra Hambro var det eneste alternativ til fallitten, efter at Godsejerkomiteen havde indstillet sin understøttelse af Flyveposten i 1860, og i maj 1862 måtte de erklære sig fallit.

I denne situation trådte Godsejerkomiteen imidlertid atter hjælpende til. På et møde den 6. maj 1862 vedtog komiteen, at det ville være håbløst at redde udgivernes personlige økonomi, de havde »overalt i de senere år, efter at komiteen ophørte med sine tilskud, hutlet sig igennem med vekslere mod enorme renter«. Komiteen koncentrerede sig derfor om at redde Flyveposten uskadt ud af fallitten for at sikre dens fortsatte eksistens, men selv med denne begrænsede målsætning var situationen forviklet nok. ²³

Eftersom Siesby og Davidsen ikke mere kunne præstere de aftalte renter og afdrag, skulle købekontraktens klausul nu træde i kraft, og Flyveposten ubehæftet tilfælde sælgeren Edvard Meyer. Meyer havde ved transport af 25. juli 1857 overdraget sin fordring med de dermed forbundne rettigheder til prokurator Dahl, der i mellemtiden var død. Ved transporten havde prokurator Dahl betinget sig ret til i tilfælde af Siesbys og Davidsens insolvens frit at vælge, om han selv ville overtage Flyveposten eller fordring, at Meyer overtog den. Meyer skulle i så tilfælde svare for den resterende del af købesummen samt præstere de forfaldne afdrag og renter. Hvis hverken prokurator Dahl eller Edvard Meyer ønskede at overtage Flyveposten efter fallitten, var Dahl berettiget til at

²² Aa. Hambro til G. Siesby og J. Davidsen, 31/12-1861. Det kongelige Bibliotek (KB), Nyere dansk Brevsamling (NBD) VII.

²³ Forhandlingsreferat Hotel d'Angleterre 6/5-1862, underskrevet af J. Neergaard, B. Wolff og J. F. J. Grevenkop-Castenschiold, pkt. 139. B. Wolff til P. B. Scavenius, 11/5-1862, RA.

sætte avisen til auktion og søge dækning for den resterende del af sin fordring hos Edvard Meyer.²⁴

Prokurator Dahls dødsbo ønskede naturligvis ikke at overtage en så urentabel forretning som Flyveposten, og Meyer havde nu chancen for at generhverve bladet for kun 12.000 rbd., som var det beløb, som Siesby og Davidsen endnu manglede i at have udredet hele købesummen på 100.000 rbd. Meyer var da også meget interesseret, men han savnede de fornødne midler, og i stedet for påtog Godsejerkomiteen sig at bekoste bladets udgivelse under Siesbys og Davidsens fortsatte redaktion til udgangen af juni 1862, hvorefter der skulle træffes beslutning om dets videre skæbne.²⁵

Med Siesby og Davidsen som redaktører forestod komiteen udgivelsen af Flyveposten til slutningen af september 1862, altså et helt kvartal ud over den fastsatte frist, hvorefter bladet blev sat til auktion.²⁶ Her krævede Edvard Meyer en oversigt over Flyvepostens abonnenter, for efter et eventuelt køb straks at kunne distribuere bladet, mens Siesby og Davidsen nægtede at opfylde hans krav, før auktionen havde fundet sted. De to redaktører frygtede tydeligvis, at Meyer skulle starte sit eget blad og udnytte sit kendskab til Flyvepostens abonnenter, mens Meyer på sin side var overbevist om, at Siesby og Davidsen også efter auktionen ville forholde ham de afgørende oplysninger. Efter forgæves at have indbragt sagen for auktionsdirektøren måtte Meyer imidlertid acceptere, at auktionen blev berammet til den 29. september, uden at der forelå nogen fyldestgørende liste over abonnenterne.²⁷

Når Siesby og Davidsen så ængsteligt værnede deres abonnenter mod Edvard Meyers formodede anslag, skyldtes det et tilsagn fra Godsejer-

²⁴ Aftalerne omkring transporten mellem E. Meyer og prokurator Dahl er gengivet i skrivelse fra Edvard Meyer til notarius publicus, 14/5-1862. Vedlagt som bilag 43 til skifteprotokollen i Dahls bo. LA, Hof- og Stadsretten, Skiftekommissionen, eksekutorboer nr. 37/25.

²⁵ Forhandlingerne mll. E. Meyer og prokurator Dahls dødsbo: boet til notarius publicus, 12/5 og 26/7-1862. Meyer til samme, 14/5 og 29/7-1862. Vedlagt skifteprotokollen som bilag 43, 44 og 65, LA, Hof- og Stadsretten, Skiftekommissionen, eksekutorboer nr. 37/25. Flyvepostens udgivelse under Godsejerkomiteen: se note 23.

²⁶ B. Wolff 21/1-1865, »Summarisk beregning over komiteens indtægter og udgifter i 1862-1863 og 1864«, pk. 139.

²⁷ Auktionens forløb kan følges i auktionsprotokollen s. 56/57, 68/69, 79/80, 93/96, 100/102. Det blev nødvendigt at afholde 4 auktioner for at opnå et acceptabelt bud på Flyveposten med trykkeri. LA, Hof- og Stadsretten, Auktionskontoret, protokol over auktioner afholdt over faste ejendomme 1/4-1862 til 1/4-1863, 2. distrikt. I datidens presse var løssalget minimalt, og abonnenterne var derfor af større betydning end i dag. N. Thomsen, Dagbladskonkurrencen, s. 247.

komiteen om at købe Flyveposten på auktionen og lade dem fortsætte som udgivere og redaktører. Komiteen havde planlagt, at faktoren Carl Lund, der gerne ville have trykkeriet, men ikke avisen, skulle byde på begge dele under ét, hvorefter Siesby og Davidsen skulle købe bladet af Lund for maksimalt 1.200 rbd., som komiteen tilskød. Hvis Flyveposten gik højere op i pris, ville komiteen i stedet for etablere Siesby og Davidsen med et nyt blad »Københavns Flyvende Post«.²⁵

De 1.200 rbd. viste sig imidlertid tilstrækkeligt til at erhverve Flyveposten. På auktionen den 29. sept. 1862 fik faktor Lund som eneste Liebhaber hammerslag på 5.160 rbd. for avis og trykkeri tilsammen, og da han forinden havde forpligtet sig over for Godsejerkomiteen til selv at udrede 4.000 rbd. for trykkeriet, blev komiteen ejer af Flyveposten for 1.160 rbd. – blot ti år efter, at Siesby og Davidsen havde købt bladet for 100.000 rbd.²⁷

På auktionen havde Meyer budt 250 rbd. for avisen alene, men selv om han havde været i stand til at byde over Godsejerkomiteens 1.200 rbd., kunne han ikke hamle op med Lunds samlede bud på trykkeri og avis. Ved sin fremgangsmåde havde komiteen således forhindret, at Meyer generhvervede Flyveposten for en slik efter i de foregående 10 år at have fået dækket størstedelen af sit tilgodehavende hos Siesby og Davidsen.

Tilbage var kun risikoen for, at han skulle få nys om komiteens deltagelse i auktionen. Da en af Flyvepostens kreditorer således truede med at oplyse Meyer om sammenhængen, krævede og fik de bestyrkede redaktører Godsejerkomiteens pekuniære hjælp til at lukke munden på den pågældende og afværge den »store skandale«.²⁹

Det er karakteristisk for Godsejerkomiteens pressepolitik, at den foretrak at erhverve Flyveposten gennem en trediemand og i det hele taget ønskede at opretholde den størst mulige diskretion omkring sine forbindelser til pressen. Siesby og Davidsen udstedte således aldrig deres obligationer til komiteen selv, men til ukendte stråmænd, henholdsvis August Weel og løjtnant Hall, hvorefter komiteen efter et passende tidsrum

²⁵ Forhandlingsreferat Hotel d'Angleterre 20/9-1862, underskrevet af J. Neergaard og B. Wolff. Notat af B. Wolff, Hotel d'Angleterre 19/9-1862. B. Wolff til G. Siesby og J. Davidsen, 28/9-1862. Pk. 139.

²⁹ J. Davidsen til B. Wolff, 26/1 (citater) og 30/1-1863. B. Wolff til J. Davidsen. Konzept, 28/1-1863. Wolffs regnskab for Godsejerkomiteen 1863, 3/2. Pk. 139. I sit månedsskrift *Folket* 1858-60 havde Meyer gentagne gange anklaget Flyveposten for at være underkøbt af »reaktionen«, og i maj 1861 fik Siesby og Davidsen efter en langvarig retssag idømt ham en bøde for at have beskyldt dem for at »leve af skændsel« og »snyde«. Flyveposten 28/5-1861.

overtog fordringen.³⁰ I visse tilfælde ønskede komiteen også at hemmeligholde sin identitet over for modtagerne af understøttelsen, og af princip anviste den derfor altid sine penge til betroede mellemænd, da direkte anvisninger kunne sætte komiteen »i et uheldigt forhold til de personer, der modtager dem til udbetaling«.³¹

En understøttelse af så betydelige dimensioner som Godsejerkomiteens kunne dog ikke hemmeligholdes. Politisk informerede kredse var vel vidende om godsejernes forbindelse med Flyveposten, til trods for de store anstrengelser for at skjule forholdet.³²

Ved fallitten i 1862 var Flyveposten blevet befriet for alle sine hidtidige økonomiske forpligtelser, og fra 1. oktober 1862 begyndte Siesby og Davidsen på en frisk som udgivere og redaktører med et kvartalstilskud fra komiteen på 200 rbd., i juli 1864 forhøjet til 300. Tilskuddet blev primært ydet til honorering af artikler til Flyveposten, og Siesby og Davidsen skulle nøje dokumentere over for Benjamin Wolff, hvilke indlæg de havde betalt med komiteens penge.³³

Flyveposten kunne dog fortsat ikke svare sig, men i 1865 fik redaktørerne en ny og uventet chance for at stabilisere deres stilling, idet Augustforeningen viste interesse for bladet. Foreningen blev stiftet den 23/8 1864 som et forum for den konservative reaktion mod de Nationalliberale, og der bestod således et naturligt tilknytningspunkt til Flyveposten i den fælles uvilje mod ejderpolitikken og dens fortalere. I november 1864 henvendte Augustforeningens bestyrelse sig til Godsejerkomiteen og tilbød at understøtte Flyveposten med 3.400 rbd., hvis komiteen på sin side ville skrive sig for 3.000 rbd. Efter forskellige forhandlinger gav komiteen tilsagn om 2.000 rbd. til Flyveposten, mod at Augustforeningen betalte 4.000 og under alle omstændigheder forpligtede sig til at holde bladet i live i mindst et halvt år til 1. juli 1865.³⁴

³⁰ Se f. eks. Siesbys og Davidsens obligationer til August Weel af 17/12–1856 og 27/6–1857 overtaget af komiteen ved 2 transporter af 28/11–1859. Panteekstraktprotokol litra A s. 111. LA, Hof- og Stadsretten, 2. Brevskriverkontor.

³¹ J. F. J. Grevenkop-Castenschiold til B. Wolff, 14/10–1858, pkt. 139. Jvf. et konkret eksempel i nærværende fremstilling s. 204.

³² Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848–1880 II, 1921, s. 113 og 115. Jvf. nærværende fremstilling s. 198.

³³ B. Wolff til G. Siesby og J. Davidsen. Koncept, 22/1–1863. Notat af Wolff på modtaget brev fra Davidsen af 25/1–1864. Pk. 139.

³⁴ J. Neergaard til B. Wolff og P. B. Scavenius, 30/11–1864, RA. Samme til B. Wolff, 3/12 og 26/12–1864. Samme til bankdirektør G. Liebenberg, formand for Augustforeningens repræsentantskab, 25/1–1865 (kopi). B. Wolff til J. Neergaard. Koncept, 30/12–1864. Pk. 139. Jvf. Jens Christensen, Augustforeningen 1864–1869 (speciale), Århus 1972, s. 108 ff.

Den store investering skulle finansiere en nedsættelse af abonnementsprisen med henblik på at hæve oplagstallet. I december 1864 kunne Siesby og Davidsen således meddele publikum, at Flyveposten for fremtiden ville udkomme til nedsat pris, efter at bladet havde sikret sig »medvirkning af værdifulde nye kræfter«, og fra 1/1 1865 kostede bladet 8 skilling om ugen mod hidtil 13.³⁵

Prisnedsættelser var det vigtigste konkurrencemiddel inden for datidens presse, og i håb om at Flyvepostens nedsatte abonnementspris efterhånden ville overflødiggøre al understøttelse, havde komiteen og Augustforeningen aftalt, at de 6.000 rbd. skulle ydes successivt i form af mindre lån. Det lykkedes imidlertid ikke at bringe Flyvepostens økonomi på fode. Allerede i oktober 1865 oversteg Flyvepostens ubalance 5.000 rbd., og Siesby og Davidsen meddelte komiteen, at det ville koste 4.000 rbd. at udgive Flyveposten til samme pris i 1866.³⁶ Under disse omstændigheder startede Augustforeningen sit eget blad, Dansk Rigstidende, i september 1865 med Jacob Davidsen som redaktionssekretær.

Godsejerkomiteen fortsatte med at understøtte Flyveposten under Gottlieb Siesbys eneredaktion, men fra 1866 til bladets ophør i 1870 er det desværre ikke muligt at følge den finansielle forbindelse i enkeltheder. Et enkelt tilfælde er meddelt i Godsejerforeningens forhandlingsprotokol den 17. juni 1867, hvorefter den nye sammenslutning af Godsejerforeningen og Godsejerkomiteen tildelte Flyveposten 2.800 rbd. til deling med Dansk Rigstidende. Ifølge en samtidig meddelelse i Fædrelandet var komiteens tilskud tiltrængt, idet en fortsættelse af Rigstidende og Flyveposten ville koste knap 16.000 rbd.³⁷

Dansk Rigstidende måtte gå ind i september 1867, men Flyveposten holdt sig i live til marts 1870. Bladet må altså vedblivende have modtaget betydelige subsidier fra godsejerne. I sin almanak den 3. dec. 1868 har minister og stamhusbesidder Wolfgang Haffner således omtalt en »forhandling om den konservative presses forhold til Godsejerforeningen«.³⁸

³⁵ Jens Christensen, *anf. arb.* s. 109.

³⁶ Overretsprokurator C. F. S. Nyholm, formand for Augustforeningens bestyrelse, til Godsejerkomiteen, 20/10-1865 med indlagt oversigt over Flyvepostens status. B. Wolff til J. Neergaard. Koncept, 12/8-1865. Pk. 139.

³⁷ Godsejerforeningens forhandlingsprotokol juni 1843-juni 1867 (kopi) 17/6-1867, s. 78. RA. Jens Christensen, *anf. arb.* s. 110. Dansk Rigstidende og Flyveposten havde fælles officin, og altså på visse punkter fælles økonomi.

³⁸ Wolfgang Haffners arkiv, RA.

Sammenslutningen af de to godsejerorganisationer i 1867 har dog næppe været til Flyvepostens fordel. Godsejerkomiteen, som havde været den drivende kraft bag understøttelsen, fik nu mindre indflydelse, idet kun J. Grevenkop-Castenschiold blev medlem af formandskabet i den nye forening, og de tidligere komitémedlemmer P. B. Scavenius og Benjamin Wolff døde i slutningen af 60'erne.

Da Flyveposten gik ind i 1870, havde den modtaget godt 25.000 rbd. af komiteen i tidsrummet 1856 til 1867, hvortil kom et ukendt beløb i de sidste 3 år inden bladets ophør. Af de 25.000 rbd. var de 17.500 ydet som lån i perioden 1856–60, hvoraf kun 1.625 rbd. blev afdraget, mens udgivelsen af Flyveposten fra maj til oktober 1862 kostede 1.700 rbd. De 1.700 rbd. blev dog delvist dækket ind af et tilskud fra Godsejerforeningen på 1.200 rbd.³⁹ Købet af Flyveposten på auktionen i september 1862 kostede komiteen 1.160 rbd., mens tilskuddet til udgivelsen af bladet under Augustforeningen beløb sig til 2.000 rbd. Dertil kom i 1863 den regelmæssige kvartalsunderstøttelse på 200 rbd. – senere forhøjet til 300 rbd., samt bidraget i 1867 fra den sammensluttede Godsejerforening og Godsejerkomité på 2.800 rbd. til deling med Dansk Rigtidende. Endelig må nævnes forskellige beløb på tilsammen 810 rbd., der er bogført som »andre ekstraordinære tilskud til Flyvepostens udgivere i de forskellige forlegenheder, hvori de har været, og for at opretholde bladets udgivelse«. ⁴⁰

Til sammenligning med disse tal kan anføres, at de samlede udgifter for en mindre provinsavis som Lollandsposten i 1856 androg 1.500 rbd., altså næppe 1/16 af Godsejerkomiteens investering i Flyveposten.⁴¹ Komiteen havde således strakt sig meget vidt for at holde Flyveposten i live på trods af de mange kriser, der indbød til at opgive bladet som et håbløst foretagende.

III. *Understøttelsen af Flyveposten – Principper og resultater.*

I et cirkulære den 28. december 1859, hvor Godsejerkomiteen orienterede sine bidragydere om sin hidtidige virksomhed, skitserede den også

³⁹ B. Wolff 21/1–1865, »Summarisk beregning over komiteens indtægter og udgifter i 1862–1863 og 1864«. B. Wolff til Godsejerforeningen. Konzept, 28/11–1862. Pk. 139. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol (kopi) 16/12–1862, s. 48. RA.

⁴⁰ B. Wolff 21/1–1865, »Summarisk beregning...« pk. 139.

⁴¹ N. Thomsen, *Dagbladskonkurrencen*, s. 153 f.

baggrunden for sin udgiftskrævende pressepolitik. I cirkulæret erklærede komiteen, at de konservative blade i 1856 havde befundet sig i en så »mislig stilling«, at der var risiko for, at denne del af pressen ville tilfalde partier, der ikke var den konservative sag gunstige. Videre hed det: »I erkendelse af denne fare rettede komiteen straks sin opmærksomhed på opretholdelsen af den betrængte presse, idet den derhos opfordrede samme til at værne om ejendomsretten i almindelighed og i særdeleshed at oplyse og befæste retsbevidstheden imod den storartede agitation, der var rejst imod godsejernes fuldstændige ejendomsret over deres fæstegods.«⁴²

Vi har i Flyvepostens tilfælde erfaret, hvorledes komiteens ønske om at opretholde den konservative presse medførte en finansiell støtte, der sluttelig gjorde dette blad til godsejernes ejendom. Med »opretholdelsen« fulgte imidlertid en »opfordring« til at virke for en bestemt tendens. Spørgsmålet bliver derfor, hvor stærkt denne »opfordring« gjorde sig gældende over for Flyveposten, efterhånden som den finansielle forbindelse styrkedes.

I december 1861 modtog Siesby og Davidsen det første redaktionelle diktat fra Godsejerkomiteen, da den godkendte deres forsøg på at opnå et lån hos Hambro til indfrielse af Meyers fordring. I den forbindelse måtte de to redaktører blandt andet underkaste sig disse betingelser: »De lover ikke at forandre den konservative tendens, som hidtil har været ånden i bladet. Ligeledes lover de at optage vore artikler.«⁴³ Under Siesbys og Davidsens fallit i maj 1862 fastholdt komiteen, at det var nødvendigt at holde Flyveposten i live »for derved at beholde et blad, hvor komiteen og de interesser den forsvarer kunne udtale sig«. Ved samme lejlighed skrev Benjamin Wolff til P. B. Scavenius: »Min personlige mening er, at det ville være en skam for alle de konservative elementer, som bladet har souteneret i de sidste 10 år, og hvorved man dog nogenlunde har holdt igen mod den revolutionære bevægelse, nu at abandonnere det.«⁴⁴

Flyvepostens redaktionelle afhængighed af komiteen blev sluttelig slået fast med syvtommersøm, efter at godsejerne i september 1862 havde købt bladet til Siesby og Davidsen, der for fremtiden måtte forpligte sig til

⁴² Beretning fra Komiteen for de forenede Godsejere 28/12-1859, pk. 139.

⁴³ Forhandlingsreferat Hotel d'Angleterre 16/12-1861, underskrevet af G. Siesby og J. Davidsen. Pk. 139.

⁴⁴ Forhandlingreferat Hotel d'Angleterre 6/5-1862, underskrevet af J. Neergaard, B. Wolff og J. F. J. Grevenkop-Castenschiold, Pk. 139. B. Wolff til P. B. Scavenius, 11/5-1862, RA.

at forsvare følgende principper: »Det monarkiske princip – kongens værdisghed – helstat – ejendomssikkerhed og besindige og velbetænkte reformer til det bedre. Alle direkte eller indirekte angreb på disse – f. eks. angreb på nationalbanken – på godsejernes ejendomsret til deres bøndergods, revolutionære eller retsopløsende bestræbelser og deslige må selvfølgelig tilbagevises. Skulle landboforhold debatteres, da fastholder komiteen, at frihed til sammenlægning af jord må gives samtidig med tilladelse til udstykning, og såfremt De selv af egen drift skulle ønske at kende vor mening om artiklerne af sådant indhold, kan De lade hr. Nielsen . . . gennemlæse dem, da han tilstrækkelig kender såvel vore anskuelser som landboforholdene i almindelighed«. ⁴⁵

Det var i bogstaveligste forstand rene ord for pengene; det gjaldt konservativ helstatspolitik og fæsteliberalisering, og redaktørerne var sig da også deres opgave bevidst: »At vi i øvrigt i enhver henseende i erkendelse af vor pligt, af bladets stilling og velforståede interesse vil føje os efter komiteens ønsker og forventninger, kan Hr. Justitsråden være forsikret om«, skrev de således til Wolff i februar 1863 i anledning af, at han havde misbilliget en enkelt af Flyvepostens artikler. ⁴⁶

I Flyveposten fik Godsejerkomiteen således et loyalt organ til varetagelse af dens interesser. Overbeviste helstatsmænd som Kjøbenhavnspostens tidligere redaktør J. P. M. Grüne, professor Peder Hjort og folketingsmand P. Chr. Zahle figurerede i spalterne side om side med den landøkonomiske liberalist, lægen F. C. Krebs, der slog til lyd for en liberalisering af jordbesiddelsen. ⁴⁷

Godsejerkomiteens sekretær Jørgen Jacob Nielsen optrådte som fast leverandør til Flyveposten af landbopolitiske artikler og indlæg og havde fri adgang til bladet, når godsejerne havde noget på hjerte. Et godt eksempel herpå er komiteens reaktion på Bondevenneselskabets fæstelovsadresse i efteråret 1858. I den anledning opfordrede Benjamin Wolff J. J. Nielsen til at imødegå Bondevennerne i Flyveposten, og kort tid efter fik Nielsen som ledende artikel optaget en advarsel mod adressen. ⁴⁸

Da Monrads fæstereform kom på dagsordenen i 1860/61, bragte Flyve-

⁴⁵ B. Wolff til G. Siesby og J. Davidsen. Koncept, 22/1-1863, pk. 139. Jørgen Jacob Nielsen var Godsejerkomiteens fast ansatte sekretær. Se V. Elberling, Rigsdagsmedlemmer gennem 100 år: 1848-1948 II, 1949.

⁴⁶ G. Siesby og J. Davidsen til B. Wolff, 11/2-1863, pk. 139.

⁴⁷ Se f. eks. Siesbys og Davidsens oversigt til Godsejerkomiteen over de honorerede artikler i 1862. Pk. 139.

⁴⁸ Flyveposten 22/10-1858. J. J. Nielsen til B. Wolff, 8/10 og 27/10-1858, pk. 139.

posten nogle kritiske og stærkt godsejervenlige artikler om forslaget, som var i nøje overensstemmelse med komiteens anskuelser om sagen. Artiklerne var utvivlsomt forfattet af Nielsen som et led i hans stående pligter som Godsejerkomiteens korrespondent til pressen.⁴⁹

Et samlet overblik over Flyveposten fra slutningen af 1850'erne og begyndelsen af 60'erne placerer således bladet som et konservativt helstatsorgan, der indadtil lagde vægt på en liberalisering af jordbesiddelsen som en modvægt mod en tvangsafløsning af fæstevæsenet. Den konservative helstat havde været Flyvepostens program fra begyndelsen af 1850'erne, hvorimod interessen for fæstevæsenet var af betydelig nyere dato.⁵⁰ Denne interesse var så meget mere påfaldende, som Flyveposten oprindeligt var et organ, der fortrinsvis tog sigte på det københavnske småborgerskab. Forholdet får imidlertid sin naturlige forklaring, når Godsejerkomiteens understøttelse drages ind i billedet som den udslagsgivende faktor.

Flyvepostens vidtforegnede økonomiske forpligtelser bragte det af og til i vanskeligheder. Under »hofministeriet« Rotwitt var redaktørerne i en slem kattepine, da deres kreditorer havde modstridende interesser: Godsejerkomiteen var ministeriets svorne modstander, mens kammerherre Berling og hofkredsen støttede det. En dagbogsnotits af Krieger viser, at det ikke har været nogen dans på roser at redigere Flyveposten i de dage: »Castenskjold-Frederikslund vil imponere med de 25.000 Rdl., han vil opsigte »Flyveposten« dersom den ei skriver, som han vil, (medens Berling truer med at opsigte, dersom Bladet er ubehageligt o. s. v.).« Omtrent samtidig skrev ovenomtalte Grevenkop-Castenschiold til Gottlieb Siesby: »Jeg vil til slutning kun gøre Dem opmærksom på al den hjælp De har fået af komiteen . . . og jeg tror ikke, det ville være rigtigt af Dem at støde nogen af os fra Dem – dog herom må De selv beslutte.⁵¹ Brevet omhandlede ganske vist et finansielt anliggende, men den truende undertone i forbindelse med den politiske situation taler for rigtigheden af Kriegers notits om bladets hårde vilkår som betalt organ for divergerende interesser.

Flyveposten er et eksempel på en målbevidst pressepolitik fra Godsejerkomiteens side. Fra begyndelsen udnyttede den sin finansielle ind-

⁴⁹ Flyveposten 15/10–18/10–1860; 29/1 og 30/1–1861.

⁵⁰ I 1851/52 havde Flyveposten således ikke vist synderlig interesse for fæstesagen til trods for professor J. E. Larsens epokegørende udvalgsbetænkning.

⁵¹ Andreas Frederik Kriegers Dagbøger 1848–1880 II, 1921, s. 113. J. F. J. Grevenkop-Castenschiold til G. Siesby, 16/1–1860. KB, NBD IV.

flydelse på bladet til at gøre det til et organ for godsejernes interesser, og den redaktionelle afhængighed voksede støt i takt med komiteens investeringer.⁵² Gennem Flyveposten ønskede Godsejerkomiteen at vinde opinionen for sine helstatslige konservative synspunkter og sin landøkonomiske liberalisme. Bladets stedse faldende oplagstal tyder imidlertid på, at det i alle henseender blev en dårlig forretning for komiteen.

Ifølge Davidsens erindringer havde Flyveposten ved salget i 1852 godt 8.000 abonnenter, hvad der gjorde den til monarkiets største avis. Selv om Davidsens angivelse muligvis ikke er helt pålidelig, er den formidable købesum på 100.000 rbd. et godt indicium for bladets store udbredelse. Da bladet 10 år senere blev udbudt på auktion blev abonnenterne opgivet til 2065, en nedgang der må tages som et utvetydigt vidnesbyrd om bladets manglende evne til at vinde genklang for sine egne og Godsejerkomiteens synspunkter.⁵³

Et tilsvarende bedrøveligt billede tegner sig ved en gennemgang af Flyvepostens indtægter. Ifølge Davidsen var bladets årlige nettoindtjening ved overtagelsen i 1852 12-13.000 rbd. Denne sum forekommer sandsynlig, når det tages i betragtning, at bladet i det første år skulle bære 9.500 rbd. i afdrag og renter og 1.600 rbd. til hver af de to udgivere i personlig indkomst.⁵⁴ Da Godsejerkomiteen 10 år senere overtog udgivelsen af Flyveposten fra maj til oktober 1862, måtte der imidlertid regnes med et ugentligt underskud på godt 40 rbd. Noget rentabelt foretagende var Flyveposten altså ikke mere.⁵⁵

Flyvepostens historie fra 1852 til dens ophør i 1870 er således karakteriseret af en stadig nedgang i oplag og indtægter. Denne udvikling var allerede påbegyndt, da Godsejerkomiteen kom ind i billedet 1856, og det

⁵² Jvf. B. Wolff til Godsejerkomiteen (koncept) 15/8-1858 i anledning af et lån på 450 rbd. til Berlingske Tidendes mangeårige redaktør, M. L. Nathanson: »Hvad der skal gøres med grosserer Nathanson og den berlingske avis, ved jeg ikke. Vi tør ikke bryde med ham, og således vil det muligen være bedst blot at skaffe kans kvitteringer til veje . . . og holde det hele in suspenso. Han vil da stedse frygte os, om han end ikke følger sig efter os.« Pk. 139.

⁵³ Jacob Davidsen, »Erindringer fra mit liv og min tid«, Avisen 23/9-1890. J. J. Nielsen til B. Wolff, 4/9-1862, pk. 139. Jvf. N. Thomsen, Dagbladskonkurrencen, s. 253.

⁵⁴ J. Davidsen, »Erindringer fra mit liv og min tid«, Avisen 23/9-1890. G. Siesby til J. Davidsen, 12/10-1852, KB, NBD XVI. Udgifterne i 1853 efter købekontrakten: 4×1.500 rbd. i afdrag = 6.000 rbd. + 5 % i rente af 70.000 rbd. = 3.500 rbd. Honorar til Siesby og Davidsen: 2×1.600 rbd. = 3.200 rbd. Summa summarum: 12.700 rbd.

⁵⁵ Se note 23.

er derfor vanskeligt at vurdere, hvilken betydning forbindelsen fik for

Flyvepostens tilbagegang. Det kan kun fastslås, at avisen aldrig på egen hånd havde overlevet til 1870. Prisen som bladet måtte betale for sin eksistens, var opgivelsen af enhver redaktionel selvstændighed og et tilsvarende tab i anseelse. For den nationalliberale presse var det således en let sag at reducere Flyveposten til et organ for reaktionære, tysksindede junkerinteresser.⁵⁶

IV. Kampen for helstaten – Fra J. P. M. Grüne til A. F. Tscherning.

Næst efter Flyveposten figurerede J. P. M. Grünes dagblad Kjøbenhavnsposten med det største beløb på Godsejerkomiteens regnskab. Kjøbenhavnsposten havde været Grundejerforeningens organ, men var gået ind i 1856. Fra juni 1858 udkom Kjøbenhavnsposten imidlertid igen, og da bladet atter gik ind i marts 1859, havde Grüne modtaget 3.000 rbd. af komiteen i form af en kvartalsvis understøttelse på 750 rbd. Der kan således ikke herske tvivl om, at komiteen var den væsentligste forudsætning for den genopstandne Kjøbenhavnspost, og den stod ganske givet bag beslutningen om at føre bladet videre i juni 1858. Allerede den 4. maj 1858 modtog Grüne således de første 750 rbd. i kvartalsunderstøttelse.⁵⁷

Desværre foreligger der intet materiale, der belyser Godsejerkomiteens holdning til bladets ophør i marts 1859, men sandsynligvis måtte det endnu en gang opgives som et håbløst økonomisk foretagende. Årsagen var i al fald ikke utilfredshed med de anskuelser, som Grüne forfægtede som redaktør. Da han atter forsøgte sig i marts 1862 med ugebladet Kronen, tegnede komiteen sig nemlig for et årligt abonnement på godt 120 rbd. Godsejerforeningen abonnerede ligeledes og i december 1865 bevilgede den Grüne et enkelt større beløb på 200 rbd.⁵⁸

Gennem den politiske udvikling, der muliggjorde, at den i 30erne og 40erne så radikale demokrat Grüne i de kommende decennier kunne blive aristokratiets talerør gik, som en rød tråd omsorgen for de små i samfundet. Grüne havde et klart blik for den pauperisering, der kunne

⁵⁶ C. St. A. Bille, Tyve Aars Journalistik. Udvalgte Artikler af »Dagbladet« III, 1876, s. 108 og 461 ff. Jvf. I, 1873, s. 116 f., s. 266, s. 388 f.

⁵⁷ B. Wolff 8/7-1862, Oversigt over Godsejerkomiteens indtægter og udgifter 1856-61. N. Levinsens regnskab for Godsejerkomiteen nr. 4, 4/5-1858. J. J. Nielsen til B. Wolff, 20/9-1858. Pk. 139.

⁵⁸ B. Wolff 21/1-1865, »Summarisk beregning over komiteens indtægter og udgifter i 1862-1863 og 1864«. Pk. 139. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol (kopi) 16/6 og 16/12-1865, s. 60 f. RA.

følge i kølvandet på den økonomiske liberalisme. Fra omkring 1850 satte han derfor sin lid til kongemagten og aristokratiet som de magter, der skulle dæmme op for det kapitalistiske borgerskab og beskytte den selvstændige håndværksproduktion.⁵⁹

Grünes sociale engagement gik hånd i hånd med en generel mistillid til borgerskabets ideologiske og politiske kendetegn, som de kom til udtryk i Nationalliberalismen. Han blev derfor en forbitret modstander af nationalitetsprincippet og en varm tilhænger af helstaten.⁶⁰

Grünes journalistik opfyldte således i rigt mål de krav, som komiteen i januar 1863 stillede til Siesby og Davidsen om at forsvare »det monarkiske princip – kongens værdighed – helstat« etc.⁶¹ Ligesom det var tilfældet med Flyveposten, svækkede det imidlertid Kjøbenhavnspostens anseelse, at samtiden ikke var i tvivl om bladets forbindelse med gods-ejerne. Kjøbenhavnsposten måtte derfor dele skæbne med Flyveposten og i de nationalliberale blade se sig reduceret til et organ for tysksindede aristokrater.⁶²

Flyvepostens og Kjøbenhavnspostens konservatisme faldt helt i tråd med Godsejerkomiteens politiske sympatier, men komiteen understøttede også blade og personer, hvis synspunkter på væsentlige punkter afveg fra dens egne. Investeringerne strakte sig således fra udprægede konservative helstatsorganer som Flyveposten og Kjøbenhavnsposten til det nationalliberale Danmark, fra Bondevennerne D. E. Rugaard og P. C. Zahle til den landøkonomiske liberalist Fr. C. Krebs. Dette brogede spektrum var udtryk for komiteens dobbelte politiske engagement, nemlig helstaten og fæstespørgsmålet.

Bondevennerne D. E. Rugaard og P. C. Zahle var begge fremtrædende medlemmer af Venstres helstatsfraktion og delte gruppens uvilje mod Nationalliberalismen og Ejderpolitikken. I helstatspolitikken fandt Rugaard og Zahle således et fælles tilknytningspunkt til komiteen.

Rugaard havde været redaktør af Morgenposten og havde som sådan indvarslet Bondevennernes modstand mod ministeriet Ørsted i en så udæskende og voldsom polemik, at han i 1854 var blevet dømt til tre måneders fængsel for fornærmelser mod arveprins Ferdinand, en straf som

⁵⁹ Om redaktør J. P. M. Grüne: Dansk biografisk Leksikon, red. af P. Engelstoft og S. Dahl VIII, 1936. Jvf. Niels Arnt, Hippodrombevægelsen (speciale), Århus 1973, s. 16 f.

⁶⁰ Se f. eks. Kronen 27/9–1862. Jvf. Kjøbenhavnsposten 31/7–1858.

⁶¹ Se nærværende fremstilling s. 197.

⁶² C. St. A. Bille, anf. arb. II, s. 393 ff.

kongen dog senere eftergav ham.⁶³ Da spørgsmålet om monarkiets ordening blev et stridspunkt inden for Venstre, sluttede Rugaard sig imidlertid Tscherning og Geert Winther, hvis synspunkter han ivrigt støttede som redaktør af bladet Tiden fra 1857. Godsejerkomiteens sympati for denne virksomhed ytrede sig dels som et løbende abonnement på 100 eksemplarer af Tiden, dels som regelmæssige ikke nærmere specificerede udbetalinger til Rugaard på et par hundrede rigsbankdaler ad gangen. Alt i alt modtog Rugaard godt 1.300 rbd. i tidsrummet 1857 til 1860.⁶⁴

Som polemiker fornægtede Rugaard ikke sin fortid. Tiden havde som P. C. Zahle skrev »en meget uforbeholden og stundom noget hensynsløs måde at udtrykke sig på.«⁶⁵ Ikke mindst det nationalliberale ministerium fik teksten læst, når det blev beskyldt for »skvadronader om danskhed« og foreholdt kundgørelsen af 28. januar 1852 som den eneste politik med »fodfæste« i »det samlede danske folk, der respekterede indgåede traktater.«⁶⁶ Hvad Rugaards polemik måtte savne i elegance, vandt den således i den klarhed, hvormed den forfulgte de samme mål som Godsejerkomiteen: helstat og antiskandinavisme.

Rugaards meningsfælle P. Chr. Zahle havde i modsætning til sin kollega allerede fulgt Tschernings moderate linie i Rigsdagens kamp mod ministeriet Ørsted i 1853/54.⁶⁷ Fra Godsejerkomiteens synspunkt var Zahles politiske fortid således i orden, og fra 1859 abonnerede komiteen rundeligt og til stadighed på hans tidsskrift Staten, indtil bladet gik ind i marts 1862.

I 1860 bidrog komiteen desuden med 145 rbd. til udgivelsen af pjecen Ministeriet Bang – Andræ – Hall, der var en omarbejdelse af Zahles artikelserie i Flyveposten, »Tolvtedecemberministeriets fem årbøger.«⁶⁸ Pjecen er en stærkt kritisk, retrospektiv kommentar til ministeriernes hand-

⁶³ Om redaktør D. E. Rugaard: Dansk biografisk Leksikon XX, 1941. Om Morgenposten: Niels Neergaard, Under Junigrundloven. En Fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866 I, 1892, s. 849 f. Rugaard blev dømt for artiklen »Vore prinser« i Morgenposten 22/4–1854. Flyveposten 23/10 og 24/10–1854.

⁶⁴ De 1.300 rbd.: B. Wolff 8/7–1862, Oversigt over Godsejerkomiteens indtægter og udgifter 1856–61. Abonnementet: bl. a. N. Levinsens regnskab nr. 2, 2/2 og 14/4–1857. Forskellige udbetalinger: bl. a. B. Wolffs regnskab for 1859, 15/4 og 18/12, begge gange 150 rbd. Pk. 139.

⁶⁵ Staten 25/8–1861.

⁶⁶ Tiden 29/1–1859.

⁶⁷ Om P. C. Zahle: Dansk biografisk Leksikon XXVI, 1944.

⁶⁸ Abonnementet: bl. a. B. Wolffs regnskab for 1860, 26/4, 17/6, 25/8. Pjecen: ibid. 30/6. J. J. Nielsen til B. Wolff, 19/6–1860. Indlagt heri notat af B. Wolff vedr. pjecen, 16/6–1860. Pk. 139.

linger i hvert af de fem år fra dec. 1854 til dec. 1859. Slutningen er forfattet af Godsejerkomiteens sekretær, J. J. Nielsen, der giver en bombastisk konklusion på Zahles teser: da ministeriet Ørsted gik af, var den slesvigholstenske bevægelse tilintetgjort, helstaten var grundfæstet, og riget havde fået en fællesforfatning, »der var anerkendt af de forskellige landsdele.« Da ministeriet Hall fem år senere gik af, efterlod det sig en »vklende« helstat, et »kæmpende« slesvigholstensk parti, en ødelagt fællesforfatning og »kiv, misnøje og tvedragt i landet.« Derfor måtte Bluhme og Ørsted »nævnes med hæder og ære i vort fædrelands historie, mens tolvtedecemberministeriets fem år snarere må kunne fremdrages som eksempler på uheldige og sørgelige forhold for vort fædreland.« Nielsens efterskrift turde betragtes som Godsejerkomiteens blå stempel på pjecen.⁶⁹

I samme retning virkede Zahle i Staten, hvis første nummer udkom den 7. okt. 1860 som en fortsættelse af tidsskriftet Ret og Pligt. Da Zahle i 1862 udgav samtlige numre af Staten, var det med undertitlen, »Et ugeblad for opretholdelsen af den danske stat i dens helhed«, og i sin opbygning udgjorde bladet selv et mønster på en føderativ helstatsforfatning. Det bestod således af følgende rubrikker: landsdelenes fælles anliggender, kongerigets særlige anliggender, Slesvigs særlige anliggender, Holstens særlige anliggender, Lauenborgs særlige anliggender, mellemrigsanliggender og udenrigsanliggender. Det faldt dog sommetider Zahle lidt svært at realisere sin journalistiske helstat, f. eks. synes Lauenborgs særlige anliggender at have lidt af kronisk stofmangel.

Når komiteen finansierede Rugaard og Zahle, er det ikke overraskende at den også drog nytte af Tscherning selv ved at udgive og distribuere forskellige af hans skrifter. Det gjaldt således hans Skrivelse til Medborgere fra efteråret 1857 og pjecen Nogle Bemærkninger om Danmarks politiske Stilling fra 1861, der begge blev understøttet med ca. 200 rbd.⁷⁰

Tschernings skrivelse var foranlediget af et adresseforslag, som den ejerdanske fraktion af Bondevennerne havde fremsat i folketinget i oktober 1857. I adressen opfordredes kongen til at ophæve Oktoberforfatningen og lade Junigrundloven træde i kraft »i sin fulde oprindelige udstrækning«. Folketingets formand den senere konseilspræsident C. E. Rotwitt nægtede at sætte forslaget på dagsordenen, men i stedet for uddelte

⁶⁹ Ministeriet Bang-Andræ-Hall, 1860, s. 126 ff.

⁷⁰ J. J. Nielsen til B. Wolff, 1/9-1858. B. Wolff 8/7-1862, Oversigt over Godsejerkomiteens indtægter og udgifter 1856-61. B. Wolffs regnskab 1861, 19/4 og 21/12. Pk. 139.

Bondevenneselskabet adressen til almindelig underskrift, mens forslagsstillerne på en række møder personligt agiterede for dens indhold.⁷¹ Herimod protesterede Tscherning og 19 andre rigsdagsmænd – deriblandt Zahle og Rugaard – i Skrivelse til Medborgere og på komiteens foranledning blev denne skrivelse trykt i 2.500 eksemplarer og »udbredt trindt om i landet som modvægt imod Bondevennernes adresse.«⁷²

Skrivelsen er et udtryk for Tschernings nøgterne vurdering af den politiske situation: »Riget til Ejderen var nok hos mange, måske hos de fleste, ønskernes Danmarks Rige, men ikke dette, men det danske monarki blev endelig til det virkelighedens Danmarks Rige, som fik europæisk anerkendelse og statsretlig tilværelse«. Ud fra denne grundindstilling gendrev Tscherning punkt for punkt præmisserne i Bondevennernes adresseforslag og fremhævede det farlige i at ophæve den bestående fællesforfatning, der var den eneste forfatningsmæssige forbindelse mellem Danmark og Slesvig.

Nogle Bemærkninger om Danmarks politiske Stilling byggede på to artikelserier i Nørrejylland Tidende og var et polemisk indlæg ligesom skrivelsen. Pjecens anden del var nemlig en gendrivelse af et anonymt flyveskrift, Ingen Heelstat mere!, og Tschernings svar bar den karakteristiske titel: Hold Staten sammen, eller: kast ikke det skidne Vand bort uden udsigt til det rene.⁷³

Det er vanskeligt at konstatere, i hvor høj grad Tscherning blev orienteret om komiteens investering i hans skrifter. Skrivelsen til Medborgere blev trykt og distribueret af D. E. Rugaard, der havde bragt den i sit blad Tiden. Komiteen undgik imidlertid enhver personlig forhandling med Rugaard, da den »ikke direkte ville have med udbredelsen at gøre,« og formentlig har den været lige så tilbageholdende over for Tscherning.⁷⁴

Endnu sparsommere er kildematerialet vedrørende komiteens 200 rbd. til udgivelsen af Tschernings pjecce i 1861. Komiteen handlede udelukkende gennem sin sekretær J. J. Nielsen, og hans regnskaber er gået tabt og dermed den eneste kilde, der kunne oplyse om forretningsgangen bag pjecen.

⁷¹ N. Neergaard, *anf. arb.* II, s. 235 ff.

⁷² J. J. Nielsen til B. Wolff, 1/9-1858, pk. 139. Skrivelsen i Tiden 27/10-1857.

⁷³ Tormod Jørgensen, *Anthon Frederik Tscherning*, 1938, s. 324 f.

⁷⁴ J. J. Nielsen til B. Wolff, 1/9-1858, pk. 139. Rugaards honorar blev anvist til Nielsen, der fungerede som mellemmand.

V. Fæstespørgsmålet – Kampen mod Bondevennerne.

Godsejerkomiteens udstrakte brug af bondevenlige helstatspenne havde sit præcedens i tilnærmelsen mellem Grundejerforeningen og Venstre under forfatningskonflikten i 1853/54. Dengang som nu var det spørgsmålene omkring monarkiets orden, der skabte betingelserne for samarbejdet, og ligesom i 1853 var dette samarbejde ikke ensbetydende med enighed i den indre politik. I fæstespørgsmålet gjaldt det fremdeles kampen mod Bondevennernes sociale krav. I et cirkulære, der bl. a. vedrørte fæstevæsenet, kunne komiteen meddele sine bidragsdere, »at alt væsentligt, hvad der i denne sag er skrevet, er frugten af dens virksomhed, ligesom den også har ladet affatte, opkøbe og udbrede sådanne skrifter, der kunne antages at tjene den sag, som det var dens opgave at forsvare.«⁷⁵ De vigtigste skrifter om landboforholdene, som komiteen således understøttede, var forfattet af lægen og nationaløkonomen Frederik Christian Krebs.

Krebs forfægtede sine landbopolitiske synspunkter under pseudonymerne E og S i pjecer som *Er det ikke på Tiden, at Bondegårdsjorden bliver løst af sine Bånd?* (1859), *Forpagtning, Livsfæste og Selvejendom* (1860) og *Om Udstykning og Sammenlægning af Jord* (1862). Godsejerkomiteen investerede over 1.150 rbd. til udgivelse, opkøb og distribution af disse tre skrifter, hvortil yderligere kom 400 rbd., som Godsejerforeningen tildelte Krebs som en »anerkendelse« af *Er det ikke på Tiden, at Bondegårdsjorden bliver løst af sine Bånd?*⁷⁶

Krebs var i det hele taget en nyttig mand for godsejerne. På landmandsforsamlingen i Odense 1863 indledte han efter aftale med komiteen diskussionen med et foredrag om de store avlsgårdes betydning. Landmandsforsamlingerne var efterhånden blevet et vigtigt forum for det store landbrugs krav om en liberalisering af jordbesiddelsen, og komiteen ønskede at gøre Odensemødet til en magtfuld demonstration af dette program. Det lykkedes da også for Krebs og hans meningsfæller at få overvældende majoritet bag en resolution om sammenlægningsfrihed,

⁷⁵ Beretning fra Komiteen for de forenede Godsejere 28/12-1859. Pk. 139. Jvf. J. J. Nielsen: Bemærkninger til Oplysning om Godsejernes politiske Holdning efter 1848 af J. N-n, 1869, s. 22.

⁷⁶ B. Wolff 8/7-1862, Oversigt over Godsejerkomiteens indtægter og udgifter 1856-61. B. Wolff 21/1-1865, »Summarisk beregning over komiteens indtægter og udgifter i 1862-1863 og 1864«. B. Wolffs regnskab 1859, 22/11; 1860, 25/1; 1862, 21/2 og 3/3; 1863, 27/9. Pk. 139. Godsejerforeningens forhandlingsprotokol (kopi) 16/12-1859, s. 43. RA. Om F. C. Krebs: Dansk biografisk Leksikon XIV, 1938.

og Krebs modtog et klækkeligt beløb af komiteen, nemlig 600 rbd. til dækning af honorar og rejseudgifter.⁷⁷

I efteråret 1864 flyttede Krebs til København for at overtage redaktionen af Berlingske Tidende. I den anledning fik han 200 rbd. af komiteen, der nok fandt det værd at investere i den kommende redaktør af kongerigets mest udbredte avis. Desværre for komiteen fratrådte Krebs allerede i 1865 efter kun et halvt år i stillingen, men forinden havde han dog nået at gøre sig gældende med en voldsom hetz mod de Nationalliberale.⁷⁸

Dar var Krebs' landøkonomiske hovedtese, at fæstetvangen var til ubodelig nationaløkonomisk skade og derfor burde ophæves. Med fæstetvang forstod Krebs hele den statslige regulering af brugs- og ejendomsforholdene inden for landbruget, der følgelig burde afløses af en fuldkommen sammenlægnings- og forpagtningsfrihed. Krebs fandt sit ideal i de engelske landboforhold, hvis frie konkurrence havde medført, at »den oprindelige bondestand afløstes af en stamme forpagtere, som både i oplysning og formue står uendelig højere end hin.«⁷⁹

Krebs' synspunkter videreførte det 18. årh.s liberalistiske opposition mod landboreformernes sociale indhold, og komiteens finansiering af hans skrifter var et vidnesbyrd om, at godsejerne fremdeles knyttede forhåbninger til dette alternativ til statsreguleringen.

Godsejerkomiteens fæsteprogram markeredes på det politiske plan af et skarpt modsætningsforhold til Bondevennerne. Komiteen ydede således et tilskud på 1.000 rbd. til det nationalliberale blad Danmarks voldsomme agitation mod Venstres kandidater til folketingsvalgene i juni 1861.⁸⁰

Danmark blev almindeligvis betragtet som ministeriets organ og lå på linie med justitssekretær de Conincks og Dagbladets karakteristik af Venstres rigsdagsrepræsentanter som uduelige eftersnakkere af Bondevennerne. De Coninck havde i en pjece i 1860 krævet en ændring af valgloven for at blive de påståede »eftersnakkere« kvit, mens Dagbladets redaktør Bille og Danmark indtog den mere moderate holdning at anbefale politisk agitation og organisering til modvægt mod Bondevenner-

⁷⁷ R. J. Petersen-Børup og H. Dorph Petersen, *De danske Landmandsforsamlinger i det 19. Aarhundrede*, 1900, s. 78 ff. Beretning fra Komiteen for de forenede Godsejere 20/6-1863, pk. 139. De 600 rbd.: Se kildehenvisninger i note 78.

⁷⁸ B. Wolff 21/1-1865, »Summarisk beregning over komiteens indtægter og udgifter i 1862-1863 og 1864«. B. Wolff 7/10-1864, koncept til regnskab indlagt heri. Pk. 139. Det fremgår ikke, om der var knyttet eksplicitte betingelser til understøttelsen.

⁷⁹ Er det ikke på Tiden, at Bondegårdsjorden bliver løst af sine Bånd? 1859, s. 64 og passim.

⁸⁰ B. Wolffs regnskab 1861, 21/12. Pk. 139.

ne.⁸¹ I overensstemmelse hermed satte Danmarks redaktør Julius Hansen alle sejl til under valgkampen i juni 1861. Venstres kandidater blev utrætteligt sablet ned, mens bladet med glæde noterede, at adskillige godsejere søgte valg og varmt anbefalede deres kandidatur.

Denne forkærlighed for godsejerne var ikke alene bestemt af komiteens 1.000 rbd. Bladet havde nemlig også tidligere talt det store landbrugs interesser og må betragtes som et udtryk for et efterhånden ret udbredt nationalliberalt ønske om at integrere godsejerne i det politiske system.⁸²

VI. Hovedlinier i Godsejerkomiteens understøttelse efter 1864.

Dagbladet Danmark indtog en meget kølig holdning til helstaten, men Godsejerkomiteen var altså villig til at ignorere sine rigspolitiske synspunkter til fordel for kampen mod Bondevennerne i den indre politik. Novemberforfatningen og den efterfølgende krig gav dog stødet til en frontændring. I årene efter 1864 rettede komiteen hovedsagelig skytset mod de Nationalliberale som de formodede hovedansvarlige for den nationale katastrofe. Komiteen investerede i en række pjecer af major og godsejer W. Dinesen, højesteretsassessor O. F. Müller og lægen og nationaløkonomen F. C. Krebs, der alle gav de Nationalliberale skylden for krigens udbrud og dadlede deres presse for »nationalfanatisme« og »national selvforblindelse«. Som modvægt herimod fremhævede pjecerne Danmarks håbløse militære stilling og krævede forhandlingsvilje på konferencerne, selv om stormagternes forslag ikke skulle stemme overens med nationale ønskedrømme.⁸³

Argumentationen var en naturlig forlængelse af helstatsfolkernes henvisning til »den europæiske nødvendighed« i begyndelsen af 1850erne. For at disse synspunkter kunne få så vid udbredelse som mulig, købte og distribuerede komiteen ca. 1.500 eksemplarer af pjecerne til en samlet

⁸¹ N. Neergaard, *anf. arb.* II, s. 806 f. C. St. A. Bille, *anf. arb.* II, s. 658 ff. Billes holdning er for så vidt bemærkelsesværdig, som den nationalliberale fællesskabs- og helhedsideologi netop forkastede partibegrebet som udtryk for den snævre særinteresse.

⁸² Danmark juni 1861 *passim*. Povl Bagge, *Studier over D. G. Monrads Stats-tanker*, 1936, s. 68 ff. og 167 ff. Samme, *Johan Nicolai Madvig. Et Mindeskift*, 1955, s. 107 f., s. 129 og især s. 150 f. Jvf. C. St. A. Bille, *anf. arb.* II, s. 495 f.

⁸³ W. Dinesen, *Mornarkiet - Ejderstaten - Skandinavismen - Danmarks Forsvar I-II*, 1863-64. Dinesens pjece var en samling af tidligere offentliggjorte artikler i *Flyveposten* og *Dagbladet*. O. Müller, *Det Hall-Monradske Ministerium efter den 15. November 1863, 1864*. F. C. Krebs, *Krig eller Fred & Den doktrinære Presse-terrorisme*, 1864.

udgift af 300 rbd. Komiteen fulgte sit initiativ op ved fra marts til december 1864 at fordele Flyveposten i mellem 25 og 100 eksemplarer dagligt, svarende til 500 rbd. alene i forsendelsesomkostninger.⁸⁴

Aviserne og pjecerne blev først og fremmest sendt til alle militære forlægninger i håb om at vinde hæren for det forventede efterfølgende opgør med de Nationalliberale. Godsejerkomiteens sekretær J. J. Nielsen skrev således til Benjamin Wolff om forsendelserne: »Det er aldeles utvivlsomt, at dette foretagende har vedligeholdt den ånd i hæren, der er nødvendig for en gang, når den kommer tilbage, at stille en bestemt modstand imod de statsopløsende kræfter.«⁸⁵

Nielsen må formodes at have afpasset sine udtalelser efter Wolffs anskuelser, og Godsejerkomiteen sluttede da også kontakt med Augustforeningen i et fælles forsøg på at bryde den nationalliberale indflydelse i pressen. Som før nævnt understøttede de to organisationer således hinandens blade, henholdsvis Flyveposten og Dansk Rigstidende, og fra 1865–67 betalte Godsejerforeningen 800 rbd. til ugeskriftet Enhver Sit, hvis redaktør Michael Gjørup stod Augustforeningen nær. Da Gjørup søgte valg til rigsrådets folketing i sommeren 1865, hjalp komiteen ham yderligere med 200 rbd., uden at det dog lykkedes at sætte hans valg igennem over for den nationalliberale modkandidat C. S. Klein.⁸⁶

Godsejerkomiteens investering i pjecelitteraturen fra 1864 og i Augustforeningens blade 1865–67 må karakteriseres som et opgør med det parti og den ideologi, som den mente bar skylden for helstatens fald. I denne sammenhæng var det også nærliggende endnu en gang at søge støtte hos Venstre i den fælles kamp mod de Nationalliberale, således som det indvarsledes i Enhver Sit og Dansk Rigstidende, der begge var med til at bane vej for Oktoberforeningen.⁸⁷

⁸⁴ B. Wolff 21/1–1865, »Summarisk beregning over komiteens indtægter og udgifter i 1862–1863 og 1864«. B. Wolffs regnskab 1863, 16/6; 1864, 12/4, 23/7 og 25/10. Pk. 139.

⁸⁵ J. J. Nielsen til B. Wolff, 21/7–1864 (citater). Jvf. samme til B. Wolff, 13/5–1864, hvor det hedder: »Hæren er på gode veje, den må stadig bearbejdes i helstatens interesse, så er den bedste støtte vundet«. Pk. 139. Der er intet, der tyder på, at godsejerne skulle have planlagt et statskup. Der var snarere tale om en almindelig og noget diffus forventning om et politisk nederlag for de Nationalliberale i forbindelse med prestigetabet i 1864.

⁸⁶ Flyveposten og Dansk Rigstidende: nærværende fremstilling s. 193 f. M. Gjørup: Godsejerforeningens forhandlingsprotokol (kopi) 16/6–1865 og 16/6–1866, s. 60 og 65, RA. J. Neergaard til B. Wolff, 21/5–1865, pk. 139. J. Christensen, anf. arb., s. 80 f.

⁸⁷ Enhver Sit appellerede således til den samlede besiddende landbostand som modvægt mod »doktrinarismen« og »professorpartiet«. Enhver Sit, 5/2–1865. Jvf. 28/5–1865.

VII. Sammenfatning og konklusion.

Godsejerkomiteens pressevirksomhed fra 1856 til 1867 var koncentreret omkring helstaten og fæstespørgsmålet, og komiteen førte derfor tofronts-krig mod henholdsvis de Nationalliberale og Bondevennerne, idet den ofte for at fremme sit ene programpunkt så sig nødsaget til at slække på det andet. Det begrænsede udbud af eksisterende aviser og blade medførte nemlig, at komiteen kun i ganske få tilfælde kunne få sine interesser så effektivt og utvetydigt dækket som i Flyveposten og Kjøbenhavnsposten. Den måtte derfor af mangel på bedre lade sig nøje med bondevenlige helstatsorganer som Tiden og Staten eller nationalliberale blade som Danmark til at optage kampen mod Bondevennerne i den indre politik. Spørgsmålet bliver nu, hvilken politisk målsætning komiteen som helhed prioriterede i sin pressepolitik, fæstevæsen eller helstat.

En vurdering af Godsejerkomiteens finansielle udlæg må nødvendigvis tage sit udgangspunkt i dens største investeringsobjekt, Flyveposten, der fra 1856 til 1867 modtog godt 25.000 rbd. Bladet varetog på alle områder komiteens interesser, men på generalforsamlingen i juni 1863 erklærede næstformanden Joachim Neergaard, at Flyvepostens »konservative principper angående de indre forholds udvikling« fuldt ud berettigede det til komiteens understøttelse, selv om nogle af medlemmerne ikke skulle sympatisere med bladets helstatstendens.⁸⁸ Komiteen fastholdt således de indre forhold som den vigtigste årsag til de store investeringer i Flyveposten, og når det yderligere tages i betragtning, at den fast ansatte sekretær J. J. Nielsen først og fremmest havde til opgave at deltage i den daglige polemik om fæsteforholdet, er det utvivlsomt, at komiteens primære målsætning var landbopolitikken. Trods komiteens alsidige politiske engagement forblev interessegrundlaget således den væsentligste forudsætning for dens pressepolitik.

Da Godsejerkomiteen i 1867 blev sluttet sammen med Godsejerforeningen, havde de to organisationer ofret over 35.000 rbd. på forskellige aviser, blade og pjecer. Med denne økonomiske indsats ønskede godsejerne at bryde, hvad de betragtede som et nationalliberalt og bondevenligt pressemonopol, og de gik målbevidst og professionelt til værks med prisnedsættelser og landsdækkende distribuering af frieksemplarer.

⁸⁸ Beretning fra Komiteen for de forenede Godsejere 20/6–1863. Pk. 139. Jvf. Beretning fra komiteen 19/6–1864, hvor J. Neergaard udtalte, at »komiteen stedse betragtede det som sin hovedopgave at værne om den større grundbesiddelses interesser«. RA, P. B. Scavenius' arkiv, pk. AI 1–3.

Ingen af godsejernes forsøg blev økonomisk lønnende, men der var først og fremmest tale om investeringer på det ideologiske plan, hvor forrentningen skulle give sig udslag i større indflydelse på opinionen og dermed på det politiske system. Spørgsmålet bliver derfor, om det lykkedes for godsejerne at vinde genklang for deres politiske program.

Da Novemberforfatningen blev vedtaget i 1863, havde det store flertal af vælgerne for længst afskrevet helstaten. Den politiske udvikling fra midten af 1850'erne er i virkeligheden et utvetydigt vidnesbyrd om den konservative helstatspresses magtesløshed over for ejderpolitikken.

I den indre politik havde godsejerne derimod mere vind i sejlene. Efter den store godsejerprotest mod Rigsdagens motiverede fæstedagsorden i februar 1856, var faren for en tvangsafløsning af fæstevæsenet afværget. Samtidig vandt godejerne en vis støtte for deres krav om en liberalisering af jordbesiddelsen. Monrads fæstereform af 19. februar 1861 imødekom således på enkelte punkter kravet om en friere benyttelse af fæstejorden, og landmandsforsamlingerne i Horsens og Odense i 1861 og 1863 var et vidnesbyrd om, at dette program også mødte tilslutning fra en bredere kreds.

Godsejerkomiteen var tilbøjelig til at tillægge sin pressepolitik æren for dette sindelagsskifte. På de forenede Godsejeres generalforsamling i juni 1860 erklærede Joachim Neergaard således, at »... fæstesagen formentlig var indtrådt i et nyt stadium som en følge af de anskuelser om en fri benyttelse af jorden, der såvel i brochurelitteraturen som i pressen ved komiteens bestræbelser var udbredt og gjort gældende...«⁸⁹

For en senere betragtning vil det imidlertid være rimeligere at pege på den frembrydende økonomiske liberalisme som den vigtigste årsag til den gunstige vending i offentlighedens syn på fæstesagen. Godsejerne kunne her ride på den bølge, der i slutningen af 50'erne havde bortskyllet laugsvæsenet, og de havde således mægtige allierede i samtidens krav om en liberalisering af produktionsforholdene.

På det politiske plan fastholdt regering og rigsdag statsreguleringen af jordbesiddelsen. Efter den vellykkede godsejerdemonstration i 1856 var landboforholdene således i det store og hele underkastet faktorer, der lå uden for komiteens rækkevidde, selv om den på det ideologiske plan havde en vis andel i formuleringen af kravet om en friere jordbesiddelse.

Meget taler i virkeligheden for, at Godsejerkomiteens pressepolitik var baseret på en overdreven forestilling om pressens opinionsdannende ind-

⁸⁹ Beretning fra Komiteen for de forenede Godejere 1/6-1860. RA, P. B. Sca-
venius' arkiv, pk. AI 1-3.

flydelse. Komiteen havde stirret sig blind på Fædrelandet og Dagbladet og i alt for høj grad tillagt disse blade hovedansvaret for de National-liberales politiske magtstilling. Efter alt at dømme var forholdet imidlertid lige omvendt, således at de to blades indflydelse var indskrænket til de læsere, der i forvejen havde tilsluttet sig den nationalliberale politik. I Dagbladskonkurrencen 1870–1890 har Niels Thomsen f. eks. påvist, at firebladssystemet i Danmark for en stor del skyldtes et kausalforhold, der gik fra den politiske stillingtagen til valg af avis, og om vore dages massemedier er det blevet godtgjort, at deres direkte politiske indflydelse er beskednen og i det væsentlige er indskrænket til at forstærke eksisterende holdninger.⁹⁰

Godsejerspressens kranke skæbne kunne derfor tyde på, at dens politiske program kun appellerede til et snævert mindretal, og at den havde stillet sig en meget vanskelig – om ikke umulig – opgave med sit forsøg på at udvide appellen til bredere grupper og vinde indflydelse på det politiske system. I fæstesagen var der ganske vist tilløb til en offentlig tilslutning, men godsejerorganisationernes pressepolitik medførte ikke tilsvarende politiske resultater. For at opnå disse måtte de søge ligesom ved godsejerprotesten i 1856 andre og mere direkte veje under bredere tilslutning fra den klasse, hvis interesser de varetog.

ZUSAMMENFASSUNG

Die politischen Organisationen der Gutsbesitzer und die Presse 1856–1867

Um den Forderungen einer Zwangsablösung des Zinsverhältnisses Einhaltung zu gebieten, organisierten sich 1856 einige dänische Gutsbesitzer in den Vereinigten Gutsbesitzern, unter der Leitung eines Gutsbesitzerkomitees. Die Vereinigten Gutsbesitzer war eine Interessenorganisation, vertrat ausserdem doch auch ein breites politisches Programm mit besonderem Gewicht auf die Erhaltung des Gesamtstaates. Um für sein politisches Programm Unterstützung zu erzielen, fing das Gutsbesitzerkomitee eine grosszügige Finanzierung der Presse an; die vorliegende Abhandlung will die Pressepolitik der Vereinigten Gutsbesitzer von der Gründung 1856 bis zu ihrer Einstellung 1867 darlegen und die Ziele und Ergebnisse der Presseunterstützung untersuchen.

Die grösste Investition der Vereinigten Gutsbesitzer war das konservative Tageblatt »Flyveposten«, das 1852 von zwei Journalisten, G. Siesby und J.

⁹⁰ N. Thomsen, *anf. arb.*, s. 273 f. Stig Hadenius og Lennart Weibull, *Press radio tv*, Stockholm 1970, s. 314 ff. Torbjörn Vallinder, *Press och politik*, Falköping 1968, s. 123 ff. Torben Bo Jansen, *Massekommunikationsmidler i Danmark*, Viborg 1967, s. 112 f.

Davidson, für die phantastische Summe von 100.000 Rigsbankdaler (rbd.) gekauft wurde. Die Zeitung hatte ursprünglich eine erhebliche Verbreitung unter dem Kleinburgertum, verlor indessen unter der immer mehr konservative Redaktion von Siesby und Davidson den grössten Teil ihrer Abonnenten. Die Lage »Flyvepostens« verschlechterten sich ausserdem durch die grossen Ausgaben für Zinsen und Tilgungsraten der Kaufsumme; Siesby und Davidson hatten deshalb eine finanzielle Hilfe dringend nötig, als das Gutsbesitzerkomitee 1856 mit zwei Darlehen von jeweils 3.000 und 4.000 rbd. beitrug. In den drei nächsten Jahren erhielt »Flyveposten« Darlehen von insgesamt 17.500 rbd., und als die Redakteure im September 1862 in Konkurs gerieten und das Blatt versteigern lassen mussten, kaufte es das Komitee unter der Hand; in den folgende Jahren bis sein Eingang 1870 fuhren die beiden Redakteure fort, beträchtliche Zuschüsse für das Blatt zu erhalten. Das Komitee hatte dann mehr als 25.000 rbd. auf »Flyveposten« ausgegeben oder etwa das Zwanzigfache der jährlichen Ausgaben einer kleineren Provinzzeitung. Nach »Flyveposten« figurierte das konservative Tageblatt J. P. M. Grünes, »Kjøbenhavns-posten«, mit den höchsten Beitrag in der Rechnung des Gutsbesitzerkomitees und zwar mit 3.000 rbd., mit denen das Komitee das Blatt von Juni 1858 bis März 1859, wo es eingehen musste, am Leben erhielt.

Der Konservatismus von »Flyveposten« und »Kjøbenhavns-posten« stimmte vollkommen mit dem politischen Programm des Gutsbesitzerkomitees überein, das Komitee unterstützte allerdings auch Blätter und Personen, deren Ansichten in wesentlichen Bereichen von denen des Komitees abwichen. Diese Weite war ein Ausdruck des doppelseitigen politischen Engagements des Komitees, nämlich der Gesamtstaat und die Zinsfrage. Im Interesse des Gesamtstaates konnte das Komitee zinspolitische Gegner wie »Bondevennerne« (die Bauernpartei), Oberst A. F. Tscherning, Redakteur D. E. Rugaard und cand. theol. P. C. Zahle unterstützen, die alle in Schrift und Rede beständig vor der nationalliberalen Eiderpolitik warnten. In der Zinsfrage galt es den Kampf gegen die sozialen Forderungen der »Bondevennerne«. Das Komitee benutzte hier den Arzt und Volkswirt F. Chr. Krebs, der in verschiedenen Broschüren eine juristische und wirtschaftliche Widerlegung der Forderungen der Bauern, Freibauern zu werden, lieferte. Auf politischer Ebene bekämpfte das Gutsbesitzerkomitee »Bondevennerne« in den Wahlen, u. a. in den Wahlen zu dem Folkeeting im Juni 1861, wo das Komitee mit 1.000 rbd. das nationalliberale Tageblatt »Danmark« unterstützten. Nach dem zweiten schleswigschen Krieg im Jahre 1864 richtete das Comité erneuten Angriff gegen die Nationalliberalen und bekämpfte sie in der Presse als mutmasslichen Hauptverantwortlichen für den Fall des Gesamtstaates und die Niederlage.

Als im Jahre 1867 die Vereinigten Gutsbesitzer zu existieren aufhörten, hatte die Organisation seit 11 Jahren gut 30.000 rbd. auf die Presse ausgegeben. Diese Investition war um den Gesamtstaat und die Zinsfrage konzentriert, von denen das Komitee nach eigenen Äusserungen die Zinsfrage für wichtiger hielt. Durch die Presse wollte das Komitee die öffentliche Meinung für sein politisches Programm gewinnen, die Ergebnisse entsprachen aber nicht den Anstrengungen. Es gelang folglich nicht, den Gesamtstaat der Eiderpolitik gegenüber zu behaupten, und die begünstigte Entwicklung des Freibauerntums, obgleich die Gutsbesitzer einer Zwangsablösung des Zinsverhältnisses entgingen.